

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Bánk Bán forrásaihoz.

Tolnai Vilmos közlése óta (Magyar Nyelv, 1925. évf., 203. l.) tudjuk, hogy Katona József Bánk Bánja személyeinek régies névalakját Páriz-Pápai Ferenc szótárának Bod Péter-féle kiadásából vehette (megjelent 1767-ben, 1782-ben és 1801-ben). Itt az I. rész függelékében 514 név közt ott van Endre, Bánk, Mihál, Pétur, Solom, Soma, Tiburtz.

De kérdés: mi vitte Katonát arra, hogy halhatatlan parasztjának a szokatlan Tiborc nevet adja? Hol látta Bánkot és Tiborcot *együtt*?

A Váradi Regestrumban, a Bánk Bán korából való tüzesvaspróbás-lajstromban. Megtalálta itt Bánk mellett Tiborcot, megtalált még másokat is.

A Váradi Regestrumot Katona József valószínűleg Bél Mátyás kiadásában (Adparatus, 1740) használta. Szerepel benne a Karácsonyi—Borovszky-féle kiadás névmutatója szerint:

„Bank (Banc, Banco) comes“ 24-szer, mint „judex“ 5-ször, mint „comes palatinus“ 4-szer. — „Bichor“ 67-szer. — „Endre“ és „Endere“ egyszer-egyszer. — „Michal“ 3-szor. — „Myska (Miska, Misca, Mischa) comes“ kétszer, egyébként 15-ször. — „Mortun villa“ egyszer, „Mortun“ még kétszer. — „Petur comes“ egyszer, „minister regis“ egyszer, egyébként 10-szer. — „Schoa comes, — Soma, — Somha“ egyszer-egyszer. — „Simon comes“ kétszer, egyébként 26-szor. — „Solomun“ 5-ször. — „Tiburtius, Tiburcius“ jobbágy 3-szor, egyébként 6-szor.

Úgy látszik ebből, hogy Bod Péter jegyzékének egyik forrása a Váradi Regestrum volt. Katonát, a nagy kútfőtanulmányozót bizonyára jobban meggyőzte a korszerűségről e nevek itteni együttes előfordulása, mint Bod Péter kormegjelölés nélküli címe: „Nomina propria apud Hungaros usitata.“ Azt a gondolatot, hogy a jobbágnak Tiborc nevet adjon, csak a Regestrumból vehette.

Egy pillantás ez a költő műhelyébe; nem méri ugyan fel lángelméje mélységét, de megmutatja csodálatos történelmi akribiáját. *Hajnóczy Iván.*

A budetini Katalin-monda Jókainál.

A befalazott leány mondája Mednyánszky Áajos óta többször került írónk tollára (Rosty Zsigmond: „Katica, vagy a budetini falureg“, dráma négy felvonásban, — Jakab István: „Zsarnok apa“, dráma öt felvonásban),

míg végre Arany 1850-ben megírja belőle Katalinját, a magyar romantikus költészet e késői virágját. Evvel azonban még nem zárul le Katalin irodalmi útja, mert Jókai is felhasználja, mint epizódot, „Szeretve mind a vérpadig“ című regényében (1882). Ocskay László feleségét, Tisza Ilonát, Lengyel Magdolna asszonyhoz viszi Lietava várába. Ilona nem nagyon jól érzi magát ottan, s mikor Magdolna asszony rajtakapja, hogy merengve néz a budetini völgy felé, elrettentésül megigéri, hogy elmeséli neki a budetini történetet. — „Ismerem én már azt a történetet... Éneklő diákoktól hallottam versekben: a fülkébe zárt leányról.“ — „Csakhogy azok nem tudták a végét...“ S aztán elmondja, hogy nem ott van a vége, ahol Forgách drága zsákmányával hazavágtat, amint a diákok éneklik, hanem hogy találkoznak Jakusichsal, aki páros bajjívásban lemészárolta a szép, nyalka Forgáchot: „A szép Katinka pedig felült a győzedelmes oroszlánkői háta mögé a nyeregbe s haza hagyta magát vitetni Oroszlánkő várába... feleségévé lett Jakusichnak; hat fia, négy leánya maradt... Ilyen a hűség a budetini ivadéknál. Jaj annak, aki abban a várban csak egyszer is meghál! Ragad a hitszegés, mint a fekete halál!“¹ Így Jókai tollán, saját célja szerint, a szerelem áldozatának romantikus történetéből a női hitszegés és csaltság csúfondáros meséje lesz.

Az egész elbeszélésből kitűnik, hogy Jókai a Mednyánszky-féle szöveget, vagy annak valamely változatát ismerte. Ismerhette onnan is, hogy mikor a Vasárnapi Újság főmunkatársa volt, Vágvölgyi álnéven megírta valaki A budetini várrumok történetét. (Vas. Újs., 1857, 41. sz.)

Hogy a monda mögött a XVII. századnak egy szomorú és kegyetlen családi eseménye rejlik, kiderítette Erney József: Oroszlánkő vára és urai című tanulmányában (Fejérfataky-émlékkönyv, 109, 1917). Ebben a szerző arra is rámutat, hogy a néphagyomány erről mitsem tud, hanem itt családi mondával van dolgunk. A Jakusich—Szúnyog—Forgách-perben ugyanis egy Mednyánszky János volt egyik főtanu. Így keletkezhetett a Mednyánszky-családban ez a monda, melyben az a körülmény, hogy Szúnyog Gáspár leányát, Katalint, saját leányának, Zsuzsának vádjaira három évig börtönben tartotta, a befalazás indítékáig fejlődött. Lehetséges, hogy ez a befalazás motívuma máshonnan kapcsolódott a Katalin-mondába; de minthogy első megírója, Mednyánszky Alajos, csak gyermekkori emlékeire hivatkozik (1824), frott adatokat pedig nem említ, a fejlődés nyomai eltöröltek. (V. ö. Hegedüs István, Arany Katalinja s ennek forrása, Főv. Lapok, 1884, 14—15. sz. — Griesbach [Gyulai] Ágost, A budetini monda, 1891.) *Tolnai Vilmos.*

Sajtóhiba vagy szerkezeti maradvány az Ember Tragédiájában?

Aki figyelmesebben olvassa „Az Ember Tragédiájá“ban az egyes színek fölött álló színpadi utasításokat, amelyek legnagyobb részt a cselekvény színhelyének megjelölésére és megértetésére vonatkoznak, rég észrevehette, amint én is rég észrevettem, hogy valami ellenmondás van a harmadik, illetőleg

¹ Figyelemre méltó, hogy a három utolsó mondatot *egy* rím köti össze, mely szinte varázsmondássá hangolja Magdolna asszony beszédét.

negyedik és az utolsó színnek színpadi utasításai között. Hogy világosan lásuk, hogy miről is van szó: ismétlem azt a köztudomású felfogást, hogy „Az Ember Tragédiája“ két, szerkezetileg különváló részből áll: a mīthikus keretből és a keretbe illesztett történeti képekből. A történeti képeket most mellőzve, azt is tudjuk, hogy a kerethez az első, második, harmadik és a befejező tizenötödik szín tartozik. Ez a négy mīthikus szín külön egységet alkot a műben és azt a drámai költemény többi részeitől már csak a színhely is elválasztja.

Közelebbről most a harmadik szín érdekel bennünket, amely ezzel a szerzői megjegyzéssel kezdődik: „Pompás vidék a paradicsomon kívül. Kis durva fakaliba“ s ezzel végződik: „Ezalatt Adámot és Évát a kalibába vezeti (t. i. Lucifer), kik ott elszunnyadnak.“ Ebben a paradicsommelletti kunyhóban álmódja végig Adám az emberiség történetét Fáraótól az eskimóig és itt ébred fel a Lucifer ébresztő szavára. — Mégis hogy szól a tizenötödik szín elé tett színpadi utasítás? „A nézőhely átváltozik a *negyedik* szín pálmafás vidékévé. Adám ismét, mint ifjú, még álomittasan kilép a kunyhóból“ stb. A *negyedik* nyilvánvaló tévedés, nemcsak azért, mert a tizenötödik szín a harmadiknak egyenes és természetes folytatása, nemcsak azért, mert a harmadik színnek a helye van pompás vidéknek jelezve és mert ezen a pompás vidéken készíti Adám a maga kunyhóját, hanem azért is, mert a negyedik szín tudvalevőleg az egyiptomi jelenet, amelynek nézőhelyét a szerzői utasítás így tünteti fel: „Egyiptomban. Elöl nyílt csarnok. Adám, mint Fáraó.“ stb. A negyedik színnek a helye tehát merőben különbözik is a tizenötödiktől.

Ez a színhely közötti ellenmondás nemcsak egyszer előforduló, csupán véletlennek tulajdonítható sajtóhiba, hanem megvan „Az Ember Tragédiájá“-nak minden eddigi kiadásában. Hamarjában csak hat kiadást nézhettem végig, de ezekben mindben megtalálható.

Az elsőben (1861), amelyet valószínűen Arany János rendezett sajtó alá a Kisfaludy-Társaság megbízásából, a 210. lapon, a másodikban (1863), amely magát tetemesen javított kiadásnak nevezi, ugyancsak a 210. lapon. Ez a két első kiadás annál figyelemreméltóbb, mert szövegüket minden bizonytalansággal maga Madách is átnézte. Az ötödik kiadásban (1879) a 224. lapon, a Gyulai Pál által rendezett kiadásban (Madách Imre összes művei, II. köt.) a 476. lapon, a Magyar remekírók sorozatában (1904) a 49. kötetben, a 172. lapon, végül az Athenaeum úgynevezett gyémántkiadásában (évjelzés nélkül) ugyancsak a 172. lapon.

Ha ez a most megállapított ellenmondás fennáll, pedig lehetetlen kétségbevonni, akkor nem győzhetünk eléggé csodálkozni már csak azon is, hogy az első kiadásba bejutott, de főképp azon, hogy olyan gondos kezekben át, aminő az Aranyé, Gyulaié és Alexander Bernáté, kiadásról-kiadásra átöröklődött és hogy fenntartotta magát még akkor is, amidőn a drámai költeményből színpadi költemény lett (1883) és amikor rendezők, színészek, nézők szemmel láthatóan, mondhatnók, kézzel is megfoghatták ezt a tévedést.

A tévedés megállapítása után önként felvetődik az a kérdés: mi okozhatta azt? Egyszerű sajtóhiba-e, amely úgy támadhatott, hogy az eredeti kéziratban római számmal volt jelezve a tizenötödik szín fölötti utasításban a harmadik színre való utalás és a III.-at olvasta és szedte a nyomda *negyedik*nek? Vagy még maga Madách esett bele ebbe az elnézésbe? Egyik feltevés

a másíknak adja itt a kezét és éppen azért ne legyen feltűnő, ha én egy további, egy sokkal merészebb feltevésre ragadtatom magam. — Arra, hogy a mostani harmadik szín a mű korábbi szerkezetében negyedik színnek volt beillesztve, így is volt számozva s ennek a korábbi szerkezetnek és eredetibb számozásnak a nyomát mutatja a tizenötödik szín fölötti útbaigazítás. Mindezek a feltevések és hozzávetések az eredeti kéziratoknak, „Az Ember Tragédiája“ különböző kidolgozásainak (ha ugyan ilyenek fennmaradtak) tanulmányozása nélkül csak a levegőben lógnak.

Egy azonban kétségtelen. „Az Ember Tragédiája“-nak ezutáni kiadásai számolni tartoznak ezzel a nyilvánvalóvá lett tévedéssel, félreértést támasztható ellenmondással és a tizenötödik szín fölötti utasítást ezentúl így kell nyomtatni: „A nézőhely átváltozik a *harmadik* szín pálmafás vidékévé.“

Kardos Albert